

Obrusánszky Borbála

EGY HUN MONDA KELETI PÁRHUZAMAI

A középkori magyar királyi krónika, ismertebb nevén a *Képes Krónika* röviden összegezte a hun Attila király tetteit, többek között szerepel benne az itáliai Aquileia városának az ostroma. A történetben két különleges motívum – nyereghalmozás, gólya – található, amelyek ismertek voltak Ázsiában, az ázsiai hunok (xiongnu) között.

A rövid tanulmány elején idézzük fel a bécsi *Képes Krónika* leírását Aquileia ostromáról. Ez volt Attila seregének legjelentősebb ostroma Itáliában. A város útját állta a délre, az akkori fővárosba (Milánó) vonuló hun hadaknak. Ezért Attila és serege letáborozott, és megkezdte a város bevételének előkészületeit. „Miután Attila király öt esztendeig nyugodott Sicambriában, kipótolta seregének harmadrészét, mely Katalóniában maradt vissza; majd udvart tartott, kivonult Pannóniából, áthaladt Karintián, Stírián és Dalmácián, Salona és Spalato városoknál elérte az Adriai-tengert; e két várost fölperzselte. Elindult erről a helyről, és a tenger mellett lerontotta Traù, Scardona, Sebenico, Zára, Nona, Zengg, Parenzo, Pola, Capodistria, Trieszt városait és sok más városkát a hegyek közt; végül Aquileiához ért; körülszemlélte és elámult nagyságán; úgy vélte, szégyenére lesz, ha megvívatlanul hagyja vissza ezt a várost, kivált azért, mert mondották, Pannóniából igen sok lázadó longobárd menekült oda. Követek útján követelte ezeket a polgároktól, és midőn kiadni nem akarták őket, a várost mindenféle hadigépezettel ostrom alá vette; semmiképpen el nem foglalhatta, ezért másfél évig tartotta megszállás alatt. Történt egy napon, hogy midőn körüljárta a várost – sok varázsló volt vele, babonás hite miatt felette bízott bennük –, megpillantott egy gólyát, amint felszállt a tengerről egy palota tetejére, ahol fészke volt, csőrébe fogta fiókáját, és szemük láttára elvitte a tenger nádasába. Azután visszatért, és fészkevel együtt a többi fiókát is átvitte. Ennek láttára Attila király összehívta katonáit, és így szólt:

– Odanézzetek, társaim, ez a gólya már megérezte, mit hoz a jövőendő. El fogjuk pusztítani a várost; már el is menekül, hogy ne vesszen oda

a polgárokkal együtt. Legyetek hát holnap vitézebbek a harcban, és meglátjátok, elvész a város!

Miután a várost semmiféle hadigéppel meg nem vehette, szittyva észjárással most parancsot adott, és egymillió vitézétől egy-egy nyeretget kért; ezeket hatalmas halomba rakatta a fal alatt és megparancsolta, gyűjtsák fel a nyergeket: lángjuk és a hőség megrepszettette, földre döntötte a falakat és a tornyokat. Ennek láttára mind a polgárok elhagyták a várost és egy tengeri szigetre menekültek, Aquileja közelében, és oly elhatározással mentek oda, hogy örökre ott maradnak, és ennek neve a mai napig Vecca Venezia (Óvelence). Egy ideig ott is laktak, de úgy félték Attila királytól, hogy emezt elhagyták, és a Rialto nevezetű szigetre költöztek, és ott telepedtek meg.”¹

A város ostromával kapcsolatos mondák elemzésével valószínűleg azért nem foglalkoztak a magyar kutatók, mert a 19. század második felétől a német Roesler követője, Hunfalvy Pál megkérdőjelezte a magyar krónikák hitelességét. *Magyarország Ethnographiája* című művében a középkori történelmi forrásokban szereplő történeteket mesének bélyegezte, azonban nem sorakoztatott fel érveket állításának bizonyítására.

Domanovszky Sándor úgy vélekedett, hogy a történetben szereplő aquileiai gólyamotívum Jordanesnél és Viterbói Gottfriednél is megvan, „úgy látszik azonban – tette hozzá –, hogy inkább Jordanes lehetett hatással a krónikánkra.”² Arra utalt ezzel, hogy a magyar krónikákban leírtak nem a magyar történelmi emlékezet sajátja, hanem a krónikairó szerzetesek ezeket és más történeteket idegen forrásokból vettek át és illesztettek bele a magyar forrásműbe.

Moravcsik Gyula bizantinológus szerint a VI. századi gót-alán történetíró, Jordanes munkája jórészt Priskos rhétor művéből merítette a hunokra és Attilára vonatkozó részeket.³

Később a magyar történettudomány néhány meghatározó személyisége, Györffy György, Kristó Gyula, Szűcs Jenő, Gerics József stb. szintén úgy foglaltak állást, hogy a magyar krónikák hun története kései keletkezésű, nem a Kárpát-medencébe költöző magyarok saját hagyománya. Ezzel szemben Thúry József a magyar krónikák védel-

1 *Képes Krónika*, 16.

2 Domanovszky 1906, 59.

3 Thúry 1890.

mére kelt és azt bizonyította, hogy a magyaroknak igenis volt saját történeti hagyományuk.⁴ Ősköltészetünk című tanulmányában kimutatta, hogy a magyar hőségeket tovább élhették Szent István államában, sőt a későbbiek folyamán is. A magyar hagyományban szokás volt a dicső tetteket dalban megörökíteni, így könnyebb volt megjegyezni az énekesnek, de a hallgatóságnak is magát a történetet. Thúry hozzáteszi, hogy ezt az ősi keleti lírai hagyományt alkalmazták még a 16. században is a török elleni háború eseményeit megíró dalmokok.⁵ Képes Géza műfordító a magyar ősköltészet nyomait kutatva, az Anonymus művében szereplő prózai elemekről kimutatta, hogy azok alapja egy lírai költemény lehetett, talán éppen a regösök dalai, aminek felhasználásáról a névtelen szerző úgy nyilatkozott, hogy nem azokat veszi alapul művének megírásához.⁶ Képes Géza az orhoni türk feliratokat, a korai magyar költeményeket összehasonlítva bizonyította, hogy a régi magyar verselés nagyon közel állt a keleti sztyeppe-i lovasnépek lírai alkotásaihoz.⁷ Ez a két fenti szerző műve csak példa arra, hogy a magyar elbeszélő hagyomány nem halt ki a magyar köztudatból a középkor folyamán. A 20. század első felében a képet némileg árnyalták a kutatók, így Eckhard Sándor az Attila-mondák elemzése kapcsán a következőképpen vélekedett. „Van közte igazi, még Attila korára visszamenő mondai hiedelem, hagiográfiai díszítő motívum vagy kegyes célú elbeszélés, tudakos névmagyarázat, kolostori eredetű ráfogás, van ismeretlen eredetű, természeti vagy emberi kéz alkotta tárgyakhoz fűződő helyi hiedelem, mely halvány történelmi emlékekhez fűződik, sőt van költői hagyomány is...”⁸ Eckhard utal arra, hogy fennmaradt a folklórhagyományban akár helyi, hun költészeti elem is.

Az olasz Umberto Roberto tanulmányában azt hangoztatta, hogy Jordanes is csak átvette az Aquileia bevételére vonatkozó leírást Priskos rhétor művéből, onnan kerülhetett a gólya- és a nyeregmotívum is a latin nyelvű krónikába.⁹ Priskos bizánci követként 448. körül járt Attila udvarában, és hazatérve nyolc kötetben foglalta össze a hunok történetét. A szerző meglepő objektivitással örökítette meg tapasztala-

4 Thúry 1890.

5 Thúry 1890.

6 Anonymus 1.

7 Képes 1964.

8 Moravcsik 1940, 391.

9 Roberto 2016, 372

tait és megfigyeléseit. Sajnos az eredeti mű elveszett, de sok szerző, így Jordanes, meg később mások is merítették az akkor még meglévő dokumentumokból.¹⁰ Az, hogy az Aquileia bevételéről szóló motívumok megtalálhatók mind Jordanesnél, mind a magyar krónikákban, önmagában még nem jelenti azt, hogy a magyar krónikások az idegen műből másolták át a történetet. Nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy Jordanes Priskos leírásából merített, aki egy olyan korabeli hun elbeszélést örökített meg, ami a hősénekek révén továbbhagyományozódott Attila utódai körében is. Egy másik olasz szerző, Bratoi is megerősíti, hogy ugyan a hunokra vonatkozó adatokat mind Jordanes, mint Procopios felhasználja, de mindegyikük a korai történeteket Priskos rhétortól vette.

A magyar kutatók nem vizsgálták meg, hogy vajon a hunokra vonatkozó egyéb történelmi forrásokban található-e hasonló motívum. Valószínűleg Aquileia ostroma és bevétele olyan nagy győzelemnek számított akkoriban Attila udvarában, hogy azt dalban megörökíthették, sőt az ókori város környékén élt népek között is megmaradt a hun történetben szereplő gólyamotívum, amelyet alább látni fogunk. Ahhoz, hogy kiderítsük, hogy valóban a hunokhoz köthető-e a nyeregfelhalmozás motívuma, meg kell vizsgálni a rájuk vonatkozó ókori keleti forrásokat. Az ázsiai hunok tetteiről és szokásairól az ókori kínai krónikák készítettek feljegyzéseket. A Han-dinasztia (Kr. e. 206 – Kr. u. 220) krónikájából, a *Han shu*-ból megtudhatjuk, hogy Attila elődei már a Kr. e. 3. században ismerték a nyereghalmozás mint katonai taktika módszerét, hétszáz évvel Aquileia bevétele előtt. Hasonló módon vették be az ázsiai vagy keleti hunok Pingcheng, a mai Datong városát Kr. e. 200 körül. A krónika leírja, hogy a hunok megtámadták és körbezárták Pingcheng városát, és nyergeiket halmokba rendezték, ezek olyan magasak voltak, hogy felértek a városfalig. A fenti motívum minden bizonnyal valamilyen speciális katonai eszköz lehetett, amelyet több helyen is alkalmazhattak. Megjegyezzük, hogy Jordanes nemcsak Aquileia város ostrománál, hanem a catalaunumi csatáról szóló leírásában is emlegeti a nyergekből épített halom motívumát: „Beszéli, hogy a nevezett király, aki még ezen kétségbeesett helyzetben is

10 Domanovszky szerint a középkori krónikás Viterboi Gottfried is Jordanesből merített.

mindvégig fennkölt lelkületet tanúsított, lónyergekből máglyát készített és magát a lángok közé akarta vetni, ha ellenei betörték volna, hogy senki az ő sebének ne örvendhessen és annyi nép ura az ellenség hatalmába ne jusson.”¹¹ Nem kételkedünk, hogy a hunok használhattak nyeregszer-tárgyakat, mint a katonai taktika részét, azonban nem valószínű, hogy annak máglya szerepet szántak volna. Attila nyerni akart az ütközetben, ezért nem készülhetett a halálba. Ahogyan Sun-zi mester, kiváló katonai stratégia leírta, egy igazi hadvezér mindig a győzelemre számít, nem fontolgatja a vereség lehetőségét. A hadvezér veszélybe sodorhatja katonáit, ha biztosra veszi a halálát, mert akkor csakugyan megölhetik. Egy ilyen máglya megriasztotta volna a katonákat és kétségeket ébresztett volna bennük a győzelmet illetően. Nagyon valószínű, hogy Attila nyereghalmozása inkább egy csel lehetett, amit a résztvevők vagy a csatáról leírást készítő krónikások félremagyaráztak.

Nemcsak a fenti történelmi források őrizték meg a nagy hun király alakját és az aquileiai ostromot, hanem a térségbeli népek között is fennmaradt folklórszöveg formájában. Utóbbiakban azonban nem szerepel a nyereghalmozás, csak a fiókáit költöztető gólya motívuma ismert. Az egyik szerint Agoris hun jós önt bizalmat az elkedvetlenedett hunok szívébe. Láta, hogy a gólyák is elköltöztek a fiókákkal, amit égi jelnek vélt, azt jelezte számára, hogy hamarosan elesik a város. Ebben a történetben tehát a jós egyedül látja meg a különös jelet, nem pedig Attilával, a hunok királyával együtt, ahogyan a magyar történetben megmaradt. Ez jól szemlélteti a keleti sztyeppe-i lovasnépek, így a hunok gondolkodásmódját is, akik úgy gondolták, hogy a hadisíkerék az Ég támogatásának legfőbb bizonyítékai.

A történelmi forrásokból ismert, hogy a hunok kiváló harcosok voltak, akik innovatív harcászati módszerekkel és eszközökkel le tudták győzni a sokkal nagyobb létszámú kínai, majd római hadsereget. Aquileia ostroma előtt már sikerrel vettek be római erődöket. 441-ben seregével átkelt a Dunán, és romba döntötték a Konstantinápoly felé vezető kereskedelmi út legfontosabb városait: Sirmiumot, Singidunumot, Viminaciumot, Ratiariát,¹² majd Naissust, Philippopolist,

11 Jordanes 37.

12 A régi római városok nevei: Sirmium – Szávaszentdemeter (ma: Sremska Mitrovica, Szerbia), Singidunum – Nándorfehérvár (Belgrád, Szerbia), Viminacium – Kostolac, Ratiaria – Vidin közelében (Bulgária).

Arcadianopolist¹³ és még sok más virágzó települést.¹⁴ Priskos a 443-as Naissus ostroma kapcsán leírta, hogy a hunok tömegesen használtak kerek és egyéb ostromtoronyokat, amiket ügyesen mozgattak. Elképzelhető, hogy a nyereghalmozás egy ilyen különleges szerkezetre utal. Ezt a feltételezést erősíti meg az olasz Attila-monda, amely arról szól, hogy a hunok a városokat többféle módszerrel próbálták bevenni, az egyik éppen az úgynevezett ostromtorony építése volt. Azokat általában a falakkal egy magasságban, ritkábban magasabbra építették. A torony védelmében a támadók meg tudták közelíteni a fal tetejét, miközben a torony tetején elhelyezkedő íjászok a védőket támadták.

Úgy tűnik, hogy ez a hadicsel nem felejtődött el, és a sztyeppei lovas népek utódai később is alkalmazták ezt várostrom idején. A grúz történelmi összefoglaló, a *Kartlis Tskhovreba* megörökített egy, a 9. században játszódott történetet. Eszerint az abház király és Arménia királya, Sumbat Tiezerakal összeütközésbe kerültek egymással. Sumbat megtámadta a térség egyik legjelentősebb kereskedelmi központját, a sziklába vájt várost, Upliszcikét. Ezt a különlegesen épített várost Sumbat úgy vette be, hogy a nyergeket egymásra halmoztatta, egészen a városfalig, ezáltal a katonák bejutottak az erődített városba. Ez a középkori leírás arra szolgál példának, hogy a jellegzetes hun motívum nem felejtődött el, hanem tovább élt a kaukázusi térségben, ahol a Kr. e. a 2–3. században hunok éltek, és ellenőrzésük alá vonták a Kaukázus egyetlen átjáróját, az Alán-kaput, vagy más néven a nagy hadi utat. Elképzelhető, hogy a kelet–nyugati kereskedelem főbb városainál, így a grúz selyemút egyik megállójánál, Upliszcikénél is megtelepedtek, és utódaik megőrizték a nyereghalmozás motívumát.

A KÖLTÖZKÖDŐ GÓLYA

A magyar *Képes Krónika* Aquileia ostroma kapcsán megemlíti egy másik motívumot, mégpedig a fiókáit elköltöztető gólyáét. A leírás szerint a madár megérezte, hogy a város hamarosan elpusztul, ezért a közeli nádasba költöztette fiókáit. A magyar krónika feljegyzésén kívül helyi, modern olasz és szlovén területeken is felgyűjtötték ugyanezt a mondát. Egy kései szlovén változatban Aquileia ostrománál

13 Naissus – Nis (Szerbia), Philippopolis – Plovdiv (Bulgária), Arcadianopolis – Burgasz (Bulgária)

14 Bratoi 2003, 513.

Attila párbajt vívott Manapó királlyal és Foreste herceggel; csapatai már fel akartak hagyni a vár ostromával, mikor a hun király a menekülő golyákra figyelt fel s új rohammal, nagy kegyetlenséggel be is vette a várost. A helyi olasz hagyomány tudni vélte, hogy Attila az udinei várhegyről nézte végig az ostromot. A monda széles körű elterjedése arra utal, hogy az eredeti hun történet olyan érdekes lehetett, hogy bekerülhetett egyrészt a Priskos által összeszerkesztett nagy történelmi műbe, ezzel párhuzamosan a hunok utódai és az Aquileia környéki népek hagyományaiban is továbbélhetett.

A hunok és utódaik nagyon bíztak a különleges előjelekben, Attila maga is biztatónak vélte, hogy a gólya megmutatta a jövőt, vagyis serege hamarosan beveszi a várost. Az ázsiai hunokról szóló kínai források elég részletesen írnak arról, hogy miben hisznek a hunok. A Kr. e. 2. évszázadban élt történetíró, Sima Qian *Shi Ji*, vagyis *történelmi feljegyzések* című krónikájának 110. úgynevezett hun fejezetében megemlítette, hogy ha a hunok valamibe belefognak, megfigyelik a holdat és a csillagokat. A bajból való megmenekülést az Ég segítségének vélték. Amikor a kínaiak a hun shanyut Mayi nevű erődnél törbe akarták csalni, ő időben felfigyelt a cselre és sikerült megmenekülnie, majd a következő mondatot mondta: „Az Ég velem volt...”¹⁵

Hasonló előjelekben hitt a mongol Dzsingisz kán, amikor üldözői elől a Burkhan Kaldunba menekült, és amikor ki akart menni az erdőből, először egy fa dőlt az útra és eltorlaszolta az utat, majd nyeregszija oldódott meg. Ekkor a jövendő nagykán megértette, hogy ez az Ég intése, hogy ne hagyja el az erdőt. A keleti sztyepei népek a jelentős döntések előtt kikérték a jövendőmondók tanácsait. Jordanes is leírta, hogy Attila a jósokat is megkérdezte, hogy mi lesz a catalaunumi ütközet vége, akik a szokott módon a barmok zsigereit és a csontokat vizsgálva mondták el, hogy mi várható.

Ugyan a gólya nem él meg az ázsiai hunok belső-ázsiai szálláshelyén, a mai Mongóliában, de a más költöző madarak szokásait minden bizonnyal jól ismerték a természetközeli lovasnépek. Európába érve, bizonyára megismerték a gólya tulajdonságait. A gólya a magyar néphitben költöző madár mivolta miatt élvez különös védelmet. Hasznos és szerencsés madár, róla álmodni jót jelent. A téli elvándorlásból

15 *Shi Ji* 110. In Watson 1961.

visszaérkező gólyákat igen sokféle mondókéval szokták fogadni, amely abból a hiedelemből fakad, hogy ha a gólya megkerüli a házat, szerencsét hoz. Van olyan tájegység, ahol úgy tartják, áldás száll a házra, amelyen gólya fészkel. A gólya ragaszkodik a tájhoz, a fészkéhez, ahová minden évben visszatér. Ezek alapján látható, hogy a költözőkődő, fészket elhagyó gólya rosszat jelent, mind a hunoknál, mind a magyaroknál.

A motívum nem egyedülálló a hunok történetében, nemcsak Aquileia ostrománál szerepel, hanem majdnem egy évszázaddal korábban, a Kr. u. 4. században az ázsiai hun területen is találkozunk hasonló motívummal. A selyemút északi ágánál, a Turfáni-medence szívében, a hunok egykori hazájában Kucha/Gaochang város bevételeénél hasonló jelenet játszódott. A kínai *Qin shu* krónika szerint a Kései-Qin¹⁶ dinasztia tábornoka, Lu Guang 383-ban megtámadta a hatalmas kereskedővárost, Gaochangot. Az ostrom idején a tábornok azt álmodta, hogy a város arany szobrai átrepülnek a városfalon, hogy elmeneküljenek a pusztulásra ítélt helyről. A tábornok ebből megértette, hogy a város hamarosan elesik. A szobrok kirepülése a városból ugyanaz a motívum, mint a fiókáit költöztető gólyáé, ami azt jelzi, hogy az égiek így jeleztek a támadóknak, hogy hamarosan övék lesz a település. A kínai krónika megerősíti, hogy ismét egy régi hun motívummal van dolgunk, ami megmaradt az Európába költözött hunoknál, Attila népénél is, kis változással.

A fent bemutatott, a hunokról megmaradt történelmi forrásokból és folklórszövegekből kiderül, hogy Aquileia ostroma mély nyomot hagyott mind a történészek között, mind a népemlékezetben. A keleti források alapján az is világossá vált, hogy a magyar krónikába nemcsak az ókori szerzőkön keresztül juthatott el a történet, hanem akár a néphagyományon keresztül is, amelyet regösök, dalnokok énekeltek a magyar királyi udvarban.

16 A Kései Qin (351–394) a mai Kína területén megalakult késő ókori állam. Alapítója a Shi Le dinasztiaiból származó Fu Jian (317–355), aki Észak-Kína területét újra egyesítette 376-ban. A Shi Le a hun eredetű Han Zhao állam hadvezére volt. 319-ben a hadvezérnek nézeteltérése támadt Liu Yao hun uralkodóval, ezért elhagyta őt és egy saját dinasztiaát alapított. 329-ben elfoglalta a déli hunok államát és megalapította saját birodalmát, amelynek a Kései-Zhao nevet adta.

IRODALOM

- A mongolok titkos története.* Mongol nyelvből fordította: Obrusánszky Borbála. Ulánbátor, 2017.
- Anonymus: *Gesta Hungarorum.* Fordította: Pais Dezső. Budapest, 1977, Helikon Kiadó.
- Bratoi, Rajko: *Aquileia tra teodosio el longobardi (379–568).* In *Aquileia dalle origini alla costituzione del ducato longobardo.* Triest, 2003, Storia – amministrazione – società.
- Burton, Watson: *Records of the Grand Historian of China.* I–II. Translated from the Shih-chi of Su-ma-Chien, New York – London, 1961.
- Domanovszky Sándor: *Kézai Simon mester Krónikája.* Budapest. 1906, Magyar Tudományos Akadémia, pp. 33–74.
- Eckhardt Sándor: *Attila a mondában.* In Németh Gyula (szerk.): *Attila és a hunjai.* Budapest, 1940, pp. 143–217.
- Elek Oszkár: *Attila az olasz hagyományban.* In *Budapesti Szemle,* Budapest, 1913, 156. kötet, 442–444. szám, pp. 81–121.
- Györffy György: *Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok.* Budapest. 1993, Balassi Kiadó.
- Jordanes: *A gótok eredeti és tettei.* Fordította: Bokor János. Középkori krónikások sorozat. III. Szerkesztette: Gombos F. Albin. Brassó, 1904, Brassói Lapok.
- Képes Géza: *A magyar ősköltészet nyomairól.* 1–2. In *Irodalomtörténeti Közlemények,* 1964, 68. 1., 1–23, második közlemény: 2., 171–193. *Képes Krónika.* Fordította Bellus Ibolya, Budapest, 1986, Európa Kiadó.
- Mather, Richard B.: *Biography of Lü Kuang.* Chinese Dynasties Histories 7., Berkeley and Los Angeles, 1959.
- Moravcsik Gyula: *A hun kérdés mai állása.* 1939. In *Magyar Szemle,* 39. (1940. 7–12. sz.) 387–392.
- Olbering, Garret: *Debate between Hui and Han Anguo. A case study of Early Han military addresses.* 79–107. In *Debating War in Chinese History,* Leiden-Boston, 2013. Edited by Peter A. Lorge. Brill.
- Paul K., Davis: *100 Great Sieges from Jericho to Sarajevo.* Oxford, 2003, Oxford Univ. Press.
- Relkovič, Davorka: *Hun és magyar vonatkozású mondák nyugati szomszédainknál.* In *Ethnographia,* 50. 1939, pp. 55–65.
- Sun zi: *A hadakozás regulái.* Fordította: Tokaji Zsolt, Budapest, 1997, Terebess Kiadó.
- Thúry József: *Ősköltészetünk.* Kiskunhalas, 1890.
- Tskhovreba, Kartlis: *History of Georgia.* Translated and with commentary by Stephen Jones. Tbilisi, 2014, Georgian National Academy of Sciences, Artanuji Publishing.
- Umberto, Roberto: *Aquileia fracta est XV kal. aug.: la distruzione dell' emporio d'Italia' nel 452 d. C. e il valore politico e culturale di un sincronismo Antichità.* Altoadriatiche Rivista fondata da mario mirabella Roberti e diretta da Giuseppe cuscito volume LXXXIV. Triest, 2016, pp. 367–379.